

Görme Engelli Bireylerin Engellilik Deneyimleri Üzerine Bir Değerlendirme

An evaluation on the disability experiences of visually impaired individuals

Fatih KUCUR^{1,*}, Merve DEMİRDÖVEN²

¹ Dr. Öğr. Üyesi. – İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, İstanbul, Türkiye – ORCID 0000-0001-5329-9905

² Yüksek Lisans Öğrencisi – İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, İstanbul, Türkiye – ORCID 0000-0002-4282-6391

Sosyal Çalışma Dergisi (2021) 5 (2), 55-70

Copyright © 2021 İZU

YAYIN BİLGİSİ

Yayın geçmişi:

Gönderilen tarih: 09 Kasım 2021

Kabul tarihi: 12 Aralık 2021

Yayınlanma tarihi: 29 Aralık 2021

Anahtar kelimeler:

Engelli

Görme engelli

Engellilik deneyimi

Key words:

Disability

Visually impaired

Disability experience

ÖZ

Engellilik toplumun ve kültürün engellilere yönelik algılarının şekillendiği çevre ve sosyal ilişkilerin yansımalarının kavramsal karşılığıdır. Bu çalışma, görme engelli bireylerin günlük yaşam içerisinde karşılaştıkları sorunları kendi algıları üzerinden ortaya koymayı ve böylece yapılabilecekler konusunda bizatihi sorunun muhataplarının düşüncelerinden bir zemin inşa etmeyi amaçlamaktadır. Bu amaçla çalışmada 10 görme engelli bireyle derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırmada, görüşmelerin detaylı ele alınması adına nitel araştırma desenlerinden fenomenolojik araştırma deseni kullanılmıştır. Elde edilen bulgular, ana ve alt temalar şeklinde ortaya konulmuştur. Araştırma sonucunda, bireylerin günlük yaşam içerisinde engelli birey olarak kendilerine yönelik değerlendirmelerinde; aile, arkadaş çevresi ve eğitim hayatının önemli bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Aynı zamanda bireylerin, ailelerinin koruyucu ve tutucu davranışlarının bağımsız hareketlerini sınırlandırdığı, arkadaşlık ortamında daha çok engelli bireylerle yakın ilişkiler kurmaya yöneldikleri, toplumun “acıma ve merhamet” duygusuyla yaklaşmalarını istemedikleri ve kendilerini değerlendirmelerinde tüm bu faktörlerin etkili olduğu görülmüştür. Engelli bireylerin yaşamlarının en önemli kısımlarını geçirdikleri, geleceklelerini ve kişiliklerini şekillendiren süreçlerin ve ilişkilerin daha iyi ve geliştirici bir nitelik kazanabilmesi adına çalışmaların yapılmasının gerektiği düşünülmektedir.

ABSTRACT

Disability is the conceptual equivalent of the reflection of the environment and social relations in which perceptions of society and culture towards people with disabilities are shaped. This study aims to reveal the problems faced by visually impaired individuals in daily life through their own perceptions and, therefore, to build a basis from the thoughts of the addressees of the problem about what can be done in this way. For this purpose, in-depth interviews were conducted with 10 visually impaired individuals in the study. In the research, phenomenological research design, one of the qualitative research designs, was used in order to deal with the interviews in detail. The findings were presented in the form of main-themes and sub-themes. As a result of the research, it has been concluded that family, friends and educational life have a significant impact in the daily life individuals for their assessment of themselves as persons with disabilities. At the same time, it has been observed that the protective and conservative behaviors of individuals and their families limit their independent actions, that in the friendship environment, they tend to establish close relationships with disabled individuals, that it is effective that the society does not want them to approach with the feeling of "pity and compassion" and that all these factors are effective in their self-evaluation. It has been thought that studies should be carried out so that the processes and relationships, in which people with disabilities spend the most important parts of their lives and shape their futures and personalities, can gain a better and developing qualification.

1. Giriş

Bütün kategorizelerin ötesinde bir değerlendirmede insan kavramı bize diğer bütün canlılardan daha karmaşık bir yapıyı çağrıştırmaktadır çünkü insan kendisini ve kendisiyle birlikte hayatını inşa etme gücüne sahip bir varlıktır. Bunu çağrıştıran bir biçimde biz Türkçede ömür kavramını kullanmaktayız. Ömür her ne kadar hayat kelimesi ile yakın anlamlı olarak kullanılsa bile aslında kavrama baktığımızda imar ve mimar kelimeleri ile aynı kökten geldiği görülmektedir ve hayat kelimesinin kökünde bulunan Hay yani diri olma durumundan daha kapsamlı bir çağrışımı ve vurguyu beraberinde getirmektedir.

* Sorumlu yazar e-mail adresi: fatih.kucur@istanbul.edu.tr

Peki insan dediğimiz varlığın bu inşa sürecini etkileyen faktörler nelerdir? Bu faktörleri genel itibari ile çevresel ve içsel olmak üzere ikiye ayırabiliriz. Yani insan içinde bulunduğu koşullardan etkilenen bir varlıktır ancak her insan aynı durumdan aynı şekilde etkilenmemektedir. Bu durum da bize insanın kendine özgü içsel bir algı ve yorum mekanizmasının kendisinde içkin olduğu görüşünü kazandırmaktadır. Böylece aynı çevresel koşullar bazıları için bir ket vurmaya yol açarken, bazıları içinse kamçılayıcı ve başarıya sevk edici bir hale dönüşebilmektedir. İşte tam da bu noktada, okumakta olduğunuz bu çalışma, görme engelli bireylerin içinde buldukları koşulları algılama ve yorumlama biçimlerine yönelik bir dışa vurum çalışması olma amacıyla yola çıkmıştır. Bu vesile ile görme engelli bireylerin kendilerini ve çevrelerini algılayış biçimleri ile ilgili ortaya çıkan olumsuz veya olumlu tutumlarının onların hayata bakışları ve geleceğe yönelik hedeflerini nasıl etkilediğini, algılama biçimleri boyutuyla ortaya koymak amaçlanmaktadır. Bu ortaya koyma durumu elbette ki yapılabileceklerin belirlenmesinde ilk ve en önemli aşamadır.

Engellilik olgusu pek çok farklı boyutu içinde barındıran; içinde yaşanılan bilimsel, toplumsal ve kültürel gelişmeler doğrultusunda değişkenlik gösteren karmaşık bir olgudur ve bu olgu toplumların yüzleşmek zorunda oldukları, görmezden gelinerek ortadan kaldırılamayacak bir gerçekliğe tekabül etmektedir. Devlet İstatistik Enstitüsü'ne göre Türkiye nüfusunun % 12,9 engellilerden oluşmaktadır. Aileleri ile birlikte değerlendirildiğinde bu oranın toplumun önemli bir kesimini oluşturduğu görülmektedir (Devlet İstatistik Enstitüsü , 2004). Yine Türkiye'de Engelli İstatistik Bülteni 2021 Temmuz ayında belirtilen güncel verilere göre ise Türkiye'de Ulusal Veri Sistemine kayıtlı 2.511.950 engelli bulunmaktadır. Yine aynı bültende veri sisteminde kayıtlı ve hayatta olan engellilerin engel gruplarına göre dağılımlarında, görme engelli kişilerin % 9,53 (215.076) oranında olduğu belirtilmiştir. Bu verilerin engelli raporu almak vb. hizmetler için resmi makamlara başvuru yapmayan kişileri kapsamadığını da unutmamak gerekmektedir. (Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2021)

Bu yüksek sayı ve oranlara rağmen, geline noktada bugün halen daha engellilerin toplumsal yaşam içerisinde kendilerine yer bulmakta zorlandıkları ve karşılaştıkları sorunların yeterince görünür hale gelmediği söylenebilir. Toplumsal yaşam içerisinde birçok sorunla karşılaşan engellilerin, bu sorunların çözümü noktasında aktif olarak rol almaları konusunda da engellerle karşılaştıkları görülmektedir. Ne var ki onlar adına mevcut sorunları çözüme iddiasında olanlar da engelli bireyleri çözüm sürecine dahil etmemekte ısrarlı davranmaktadırlar. Engellilerin en sık karşılaştıkları toplumsal sorunların başında dışlanma ve yok sayılma gelmektedir. Buna bağlı olarak da pek çok haktan mahrum kalmakta, mevcut sorunlarına yönelik çözüm iddiaları zararlı telafi etme anlayışı ile karakterize olmakta ve kalıcı çözümler için adım atılamamaktadır. (Arıkan, 2002: 11)

Sonuç olarak engellilik, toplumun ve kültürün engellilere yönelik algılarının şekillendiği sosyal ilişkilerin yansımalarının kavramsal karşılığıdır. Kavramlar bir kültür içerisinde zamanla değişime uğramakla birlikte bir kültürden başka bir kültüre de aktarılabilir (Burcu, 2002: 85-86). Yapılan bu çalışma da kültürden etkilenen bireylerin, kendi deneyimleri üzerinden inşa ettikleri bakış açısını anlamak ve karşılaştıkları sorunları kendi açılarından nasıl ele aldıklarını ortaya koyma noktasında bir adım olarak ortaya konmuştur.

2. Yöntem

Bu bölümde; çalışmanın amacı, modeli, örnekleme, veri toplama araçları ve veri toplama tekniğine yer verilmiştir.

2.1. Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, görme engelli bireylerin, kendilerine ve çevrelerine yönelik değerlendirmelerinde engelliliğin etkisini kavramaktadır. Bu çalışmaya eşlik eden araştırma soruları şunlardır:

- Görme engelli bireylerin kendilerine yönelik algıları üzerinde engellilik deneyiminin etkisi nasıldır?
- Engellilik deneyimini farklılaştıran faktörler nelerdir ve bu farklı deneyimler görme engelli bireylerin kendilerine yönelik algılamalarını ne yönde etkilemektedir?
- Görme engelli bireylerin kendilerine yönelik algılamaları üzerinde engelli olmak dışında etkili olan faktörler nelerdir?

2.2. Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırma bütüncül bir yaklaşım esasına dayalıdır ve ele alınan olgu ve olayları kendi sınırları bağlamında incelemeyi, bireylerin onlara attıkları anlamları kavramayı ve bu doğrultuda yorumlar ve değerlendirmeler yapmayı benimseyen bir yöntemdir (Altunışık, Coşkun, Bayraktaroğlu, & Engin, 2010: 301). Çalışmada, nitel araştırma desenlerinden fenomenolojik araştırma deseni kullanılmıştır. Bu bağlamda, çalışmada olguların detaylı incelenmesine yer verilmiştir.

2.3. Çalışma Grubu

Bu araştırmanın evreni, 21-25 yaş aralığındaki görme engelli bireylerden oluşmaktadır. Bu araştırma, Türkiye'nin çeşitli illerinde ikamet eden 10 görme engelli birey ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmada kartopu örneklem yöntemi kullanılmıştır.

2.4. Veri Toplama Araçları

Bu araştırmanın verileri, araştırmacı tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu ve kişisel bilgi formu kullanılarak elde edilmiştir. Sorular hazırlanırken altı başlık belirlenmiş ve her soru ilişkili olduğu başlık altında yer alacak şekilde düzenlenmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme soruları hazırlandıktan sonra pilot görüşmeler yapılmış, ardından sorular revize edilmiş ve sorulara son hali verilmiştir.

2.5. Verilerin Toplanması

Çalışmada, derinlemesine mülakat tekniği kullanılmıştır. Derinlemesine mülakat daha az sayıda kişi ile görüşülerek daha kapsamlı bilgiler toplanmasına imkân sağlayan bir görüşme tekniğidir. Derinlemesine mülakat tekniğinde araştırmanın konusuna ve problemine ilişkin genel bilgilerden ziyade bu konu ve problemin ilişkili olduğu kişilerin duygu, düşünce ve deneyimlerinin biricikliğini ortaya koymak amacıyla hazırlanan sorular ışığında çıkarımlara ulaşmak esastır (Belkıs, 2005: 81).

Toplamda 21-25 yaş arası görme engelli 10 gönüllü birey ile 10.05.2021/13.06.2021 tarihleri arasında gerçekleştirilen araştırmada içinde bulunduğumuz pandemi döneminin koşulları gereği katılımcıların hepsi ile online görüşme yapmaya imkan veren platformlar aracılığıyla bir araya gelinmiştir. Araştırmaya katılan bireylere yarı yapılandırılmış görüşme soruları yöneltmeden önce bu araştırmaya hiçbir baskı altında kalmadan katıldıklarına dair hem yazılı hem de sözlü onam alınmıştır. Katılımcılara görüşmenin ses kaydına alındığına dair araştırmacı tarafından bilgilendirme yapılmış ve onam alındıktan sonra görüşmeye başlanmıştır.

2.6. Verilerin Analizi

Araştırma verileri, gözlem ve görüşme kayıtları, bilgisayar ortamında yazıya dökülerek incelenmiş ve çözümlenmiştir. Toplam 6 saat 51 dakikalık ses kaydı ve 55 sayfalık metin elde edilmiştir. Deşifre edilen metinler, kategorize edilmiş ve ardından temalandırılmıştır. İşlem sonucunda, ana ve alt temalardan oluşan tematik kodlar ortaya çıkmıştır. Çözümlemeler yapılırken katılımcıların kimlik bilgileri gizliliğin temin edilmesi amacıyla katılımcıların isimleri değiştirilerek kodlama yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda veriler yorumlanmış ve katılımcıların alıntılarına yer verilmiştir.

Tüm bilgilerin etik ilkeler doğrultusunda ortaya konması amacıyla T.C. İstanbul Üniversitesi (Cerrahpaşa) Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurul Başkanlığına başvuru sonucunda 2021-89 sayılı Etik Kurul Onayı alınmıştır.

3. Bulgular

3.1. Tanıtıcı Bulgular

Örnekleme oluşturan Türkiye'nin çeşitli illerinde ikamet eden 10 görme engelli bireyden 7'si kadın, 3'ü erkektir. Yaş aralıkları 21-25 arası değişmektedir. Katılımcıların hepsi bekarıdır. Eğitim durumlarına bakıldığında ise; 1'i yüksek lisans, 8'i lisans eğitime devam etmekte iken 1'inin lise mezunu olduğu görülmektedir. Ayrıca katılımcıların 8'i ailesiyle yaşamakta, 1'i yurtta kalmakta ve 1'i de ev arkadaşıyla yaşamaktadır. Tüm bu bilgiler, Tablo-1'de yer almaktadır.

Tablo 1: Demografik Bilgiler

Kod	Yaş	Cinsiyet	Eğitim Durumu	Bölüm	Sınıf	Medeni Hal	Yaşadığı Kişi
Aylin	23	Kadın	Lisans	Sosyal Hizmet	4	Bekar	Aile
Eda	25	Kadın	Yüksek Lisans	PDR	1	Bekar	Ev Arkadaşı
Elif	22	Kadın	Lisans	Özel Eğitim Öğretmenliği	4	Bekar	Aile
Gizem	22	Kadın	Lisans	PDR	3	Bekar	Aile
Kerem	24	Erkek	Lisans	Sosyoloji	4	Bekar	Aile
Leman	23	Kadın	Lisans	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	4	Bekar	Aile
Mehmet	23	Erkek	Lisans	Beden Eğitimi ve Spor	1	Bekar	Yurt
Meral	25	Kadın	Lisans	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi	4	Bekar	Aile
Serdar	24	Erkek	Lise	Açık Öğretim Fakültesi	Mezun	Bekar	Aile
Yeliz	21	Kadın	Lisans	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	1	Bekar	Aile

Çalışmada yer alan katılımcıların engel yüzdeleri, %90-100 arası değişkenlik göstermektedir. Katılımcıların 2'si sonradan, 8'i doğuştan görme engelli olduklarını bildirmişlerdir. Aynı

zamanda 1 katılımcının görme engeline ek olarak işitme engeli bulunmaktadır. Bilgiler, Tablo-2’de gösterildiği gibidir.

Tablo 2: Görme Engeline İlişkin Bilgiler

Kod	Görme Engel Yüzdesi	Görme Engel Durumu	Diğer Engel Durumu
Aylin	100	Sonradan	İşitme Engelli
Eda	90	Doğuştan	Yok
Elif	100	Doğuştan	Yok
Gizem	100	Doğuştan	Yok
Kerem	100	Doğuştan	Yok
Leman	100	Doğuştan	Yok
Mehmet	90	Doğuştan	Yok
Meral	100	Sonradan	Yok
Serdar	100	Doğuştan	Yok
Yeliz	100	Doğuştan	Yok

3.2. Bireyin Kendine Yönelik Değerlendirmesi

Tematik olarak gruplandırılmış soru kümelerinden ilki katılımcıların kendilerine yönelik değerlendirmeleri hakkında bilgi edinmeyi amaçlayan sorulardan oluşmuştur. Bu bölümde engelli bireylerin kendilerine yönelik değerlendirmelerinin inşa edilen engellilik tarafından nasıl etkilendiğine dair bir perspektif sunulmuştur.

Tablo 3: Alt Temalar 1

Alt Temalar

Engelliliğe Dönemsel Açıdan Bakma

Eğitim Süreci

Engelliliğe Dönemsel Bir Açıdan Bakma

Katılımcıların bir kısmı, kendini ve engelli olma durumunu değerlendirirken; çocukluk dönemlerinde, ergenlik dönemlerinde ve gençlik dönemlerindeki etkisini ayrı ayrı açıklamışlardır. Örneğin bir katılımcı çocukluk döneminde engelli olma durumuna ilişkin soru işaretlerinin olduğunu, büyüdükçe ortadan kalktığını ifade etmiştir:

“Şöyle söyleyeyim ben küçükken, çocukken daha doğrusu, neden görmüyorum diye sorgulayabilirdim sorgulardım daha doğrusu. Hani hep her şeyi merak ederdim yani. Acaba biz neden görmüyoruz, bunu fark edebiliyordum çünkü diğer insanların yanında hep eksik kaldığımı, hep eksik bir yanımın kaldığını düşünürdüm. Böyle büyüdükçe fikirlerim olgunlaşmaya başladı. Görme engelimin üzerimdeki etkisi biraz daha böyle olgunluk derecesinde oldu. Hani benim

küçükken düşünmüş olduğum ön yargıları, korkuları ben atabilirim dedim. Hani sen yapabilirsin, başarabilirsin dedim.” (Leman)

Aynı şekilde bir katılımcı da ergenlik döneminde engel durumuna daha farklı baktığını, engelini kabul etmesiyle beraber başarılarının arttığını söylemiştir:

“Yani bu bence döneme göre değişiyor. Ergenlik döneminde biraz daha farklıyken şimdi biraz daha farklı bakabiliyorum. Ergenlikte daha kabullenmemiş olduğumuz için zordu benim için. Kendimi yetersiz, kabullenmemiş hissediyordum ama şu anda öyle hissetmiyorum. Başarabildiğim birçok şeyin olması aslında engelimi biraz daha kabullenmiş olmamdan da kaynaklı.” (Eda)

Diğer bir yandan bir katılımcı, yıllar geçtikçe kazandığı farkındalığı, engel durumuna ilişkin değerlendirmeyi aşağıdaki gibi aktarmıştır:

“İlk başta engelimi kendime çok problem olarak görüyordum yani ben bunu yapamam, şunu yapamam işte ben görmüyorum. Sonra fark ettim ki, bana engel olanlar aslında insanlar, görmemem değil. Bu yüzden şimdi insanlarla olan engelimi aşmaya çalışıyorum. Görme benim için şu an çok büyük bir engel teşkil etmiyor. (Yeliz.)”

Yukarıdaki alıntılarda da fark edildiği üzere, katılımcıların ortak paydada bulunduğu başarı konusunda farklı bir açıdan başka bir katılımcı da özgüven ve cesaretin başarıları arttıracaklarını ifade etmiştir:

“(…)Yani toplumda herhangi bir farklılığım olduğunu düşünmüyorum. yani her şeyi yapabileceğimizi düşünüyorum engelliler olarak. Yeter ki özgüvenimiz ve cesaretimiz olsun. Kendimize güven bu konuda çok önemli. Yani bu şekilde kendimize güvenirsek ve cesaretli olursak topluma kendimizi kanıtlayacağımızı, ispatlayacağımızı düşünüyorum.” (Gizem)

Eğitim

Katılımcıların eğitim durumlarına bakıldığında görülecektir ki 8 katılımcı lisans, 1 katılımcı yüksek lisans eğitimine devam etmekte, 1 katılımcı da lise mezunudur. Katılımcılar eğitim sürecini aktarırken değerlendirmeyi ilkokuldan itibaren yapmıştır. Buna bağlı olarak katılımcılar, ilkokul aşamasında sürecin doğru işletilememesinin bir örneği olarak hangi okula gideceğinin belirsizliğini deneyimlemişlerdir. Bir katılımcı şu sözleriyle ifade etmiştir:

“Doğuştan görme engelliyim. Yedi yaşında Manisa’da görme engelliler okulu yoktu tabi ailem beni İzmir’e göndermeye cesaret edemedi. Beni ilk başta zihinsel engelliler okuluna gönderdiler. İlk başta oraya gittik. Sonra orada bir açıklama yapıldı. Bu çocuğun zihinsel engeli yok, bu zeki dediler. Sonra oradan ayrıldım. 2014’te Halk Eğitim’de bana kabartma yazı kursu açıldı.” (Serdar)

Sürecin doğru işletilememesinin diğer bir örneğini de doktor ve öğretmenlerini görme engeli olduğuna inandıramayan bir katılımcı vermiştir:

“Yani şöyle benim lise dönemine kadar yani lisenin belli bir sınıfına kadar diyeyim doktorlar görmememe hep psikolojik diyorlardı. Ben de hep düzelecek bir şey olarak bekliyordum. Hocalarım nasıl göremiyorsun mümkün değil falan diyorlardı bana hani gözlük de vardı gözümde. Hani pek de inanmıyorlardı onlar da hani kanıtlanmış bir durum da yok sonuçta. Sonra lisede Bahçeli Anadolu’da okudum ve bu nedenle anadoluyu bırakıp mesleki açık liseye geçtim. Yani hani şöyle benim yaptığım en büyük hataydı üniversite sınavını düşünürsem ama yine aynı şartları yaşasam yine aynısını yapardım. Yani hocalarımın bana inanmıyor olması ya da işte doktorların falan bu benim için büyük bir güçlüktü. (Aylin)”

Yaşanılan bir diğer belirsizlik de görme engelli bireye nasıl davranacağını bilemeyenlerin olduğu okul ortamıdır. Katılımcılar, görme engelliliğin ne olduğunun bilinmiyor olmasından kaynaklı yaşadıklarını şu şekilde aktarmışlardır:

“Lisede ilk görme engelli bendim o okulda. Bana nasıl yaklaşacaklarını bilmiyorlardı. Kendimi ifade ederken güçlük yaşıyordum. Sınavlar esnasında güçlük çekiyordum. Anlatıyordum bazen anlayamıyordum. Ne demek istediğimi anlamıyorlardı. Görme engelliliğin ne olduğunu çok fazla görmedikleri için, bilmedikleri için anlattığım şeyi anlamayabiliyorlardı uygulamaya geçirene kadar.(Yeliz)”

“Birinci sınıfta bir sunum yaptım hani görme engelli olduğumu falan da söyledim . Bütün sınıf duydu falan. Ben biliyorlar zannediyordum çoğunun ama hepsi bilmiyormuş demek ki. Bir arkadaşla sunumdan çıktık falan ertesi gün mü aynı gün mü benim ayakkabımın bacağı açılmış, bir arkadaş yani ben de o zaman tanımıyordum erkek bir arkadaş yanımdaki arkadaşla bağcığımın açıldığını söyledi. Çok gülmüştüm. Hani dedim bana niye söylemedi ondan sonra bir böyle garip olmuştum. Ben de bağcığımı bağlayabilirdim bana söyleseydi ama başkasına söylemeyi tercih etmişti.” (Aylin)

Başka bir katılımcı da, öğretmenlerin sürece dair bilgi sahibi olmamasının kendisini negatif yönde etkilediğinden bahsetmiştir:

“Siz bir öğretmeninizden bir probleminizle, bir sorunuzla ilgili destek almak istediğiniz zaman yani direkt ben de bilmiyorum tepkisiyle karşılaşıyorsunuz ya da benim de yapabileceğim bir şey yok tepkisiyle karşılaştığımız zaman çok da pozitif olmuyor yani biraz daha böyle okulla ilgili negatif düşünceler sahibi olmanızı sağlıyor aslında.” (Mehmet)

Benzer şekilde üniversitede de nasıl davranacağını bilemeyen akademik personel ile karşılaşan bir katılımcı şu ifadelerinde bu duruma yer verilmiştir:

“Öğretim görevlileri bile bir görme engelli gördüğünde ben sana nasıl sınav yapacağım ben sana şunu nasıl öğreteceğim diye sorular yönelten insanlarla karşılaşıyorum.” (Elif)

Ancak her şeye rağmen eğitim süreçlerine ve sosyal hayata katılımın özgüveni sağlayan önemli bir yönü olduğu görülmektedir ki katılımcıların çoğu, özgüvenin ve zorluklarla başa çıkma seviyelerinin okul aracılığıyla arttığından bahsetmiştir. Örneğin kaynaştırma eğitiminin etkisinden bir katılımcı şu sözleriyle bahsetmiştir:

“İlkokul, orta okul görme engelliler okulunda okudum. Böyle bir sistem vardı. Benim için lise çok farklıydı. Birçok şeyi lisede öğrendim. Çünkü tek görme engellydim ilk başta sonra görme engelli başka bir arkadaşım geldi. Birçok zorlukla baş etmeyi lisede öğrendim. Lise beni büyüttü diyebilirim. (...) Bu şekilde yani hayatımda en büyük yer tutan liseydi. Öğretmenlerim olsun arkadaşlarım olsun yaşadığım deneyimler olsun; ben büyüdüğümü lisede fark ettim. (Yeliz)”

Benzer biçimde lisede kaynaştırma eğitim alan bir katılımcı da kaynaştırma eğitimi sosyal aktivite süreçlerinin artması yönünden değerlendirmiştir:

“Lisede aynı şekilde ya lise çok ayrı bir şeydi. Yedi sekiz yılı körlerin içinde okumuşum ve birden görenlerin arasına girmişim orada hiçbir problem yaşamadım sanki ben görüyordum onlar kördü öyle ilginç bir durumdu. Ben onlara bir şeyler ifade ettim sürekli ordan bunu yapalım burdan bunu yapalım şuraya gidelim tarzında. Muhteşem bir sosyal aktivite süreci olmuştu.” (Kerem)

Tabii ki bu süreçlerde birtakım sorunlar da yaşanmaktadır. Mesela Kaynaştırma eğitim alan bir başka katılımcı da diğerlerinin aksine, eğitimde zorlandığından bahsetmiştir:

“(…)liseye geçtiğim durumda mesela aslında herkes aynı sadece farklı olan ben olduğum için ona adapte olmam çok zor oldu mesela işte lisedeki arkadaşlarımdan tepkisi olsun,

öğretmenlerimin tepkisi olsun yani eğitim yaşamımda mesela çok defa zorlandım yani çok defa da ben burada ne yapıyorum gibi sorulara kendimi maruz bıraktım.” (Mehmet)

3.3. Bireyin Arkadaş İlişkilerini Değerlendirmesi

Tablo 4: Alt Temalar 2

<i>Alt Temalar</i>
Engelin Problem Haline Gelmesi
Aynı Deneyimi Yaşamış Arkadaş Ortamı Tercihi
Duygusal İlişkiler
Engelli Olma Çekincesi

Engelin Problem Haline Gelmesi

Tabii ki sosyalleşme süreçleri sadece okul hayatından ibaret değildir. Bütün eksi ve artı yönlerine rağmen bir kurumsal yapı olarak okul nispeten gözlemlenebilir ve kontrollü bir alandır. Oysa ki sokak ve diğer toplumsal alanlar kontrolün ve gözetimin daha zayıf olduğu, rekabetin ve dışlamanın daha kuralsız olduğu alanlardır. Katılımcılar, sosyal ortamlarda “gören” insanlarla bir arada olduklarında kendilerine merhamet ve acıma duygusu ile bakıldığını, engelinin bir problem haline geldiğini ifade etmiştir. Örneğin bir katılımcı bu durumu şu sözleriyle açıklamıştır:

“Benim engeliime problem çıkardıklarında orada durmak istemiyorum. Kendimi onlara yük olarak görüyorum. Beni arkadaş olarak görmedikleri, acıdıkları için ya da merhamet duydukları için benimle konuştuklarını düşünüyorum. O zaman da mesafe koyuyorum arama. (Yeliz,)”

Bağımsız hareket etme konusunda çevredekilerin olumsuz tavır takınmasının işlerini daha da zorlaştırdığını ifade eden bir katılımcı bu durumun özgüven problemi yarattığından şu ifadeleriyle bahsetmiştir:

“Örneğin bilgisayar kullandığımı bildiği halde sunum yapamayacağımı düşünen bir arkadaş ne bileyim çevremde en yakın bir arkadaşımın güven problemi oluyor. hala ona bir şeyleri ifade edememişim demek ki bir sıkıntı olur bende yani nasıl diyeyim özgüven problemi yaratır.” (Kerem)

Yine bir başka katılımcı ise bu durumu; *“Yani bir şeylerini birilerinden yardım alarak yapıyor, kendi başına bir şey yapamıyor imajını kesinlikle vermek istemiyorum. O yüzden arkadaşlarımın benim hakkımdaki hani bir çok şeyi aşmış da gelmiş buraya kadar gibi düşünceleri hoşuma gidiyor ama hani işte mesela diyorlar sen bu şekilde bile buralara geldiysen diye başlayan cümleler çok hoşuma gitmiyor. Çünkü o cümlelerin alt yapısında da ben bir farklılığın açığa çıkarıldığını görüyorum ve bunun yapılması hoşuma gitmiyor dediğim gibi. Sadece benim de onlardan biri gibi görünmek hoşuma gidiyor” (Gizem)* şeklinde ifade etmiştir.

Aynı Deneyimi Yaşamış Arkadaş Ortamı Tercihi

Katılımcıların çoğu görme engeli olan arkadaş tercih ettiğini ifade etmiştir. Bunun nedenlerine bakıldığında daha iyi anlaşılabilceği düşüncesi, aynı deneyimi paylaşmış olması yer almaktadır. Bunlara örnek olarak aşağıdaki ifadeler verilmiştir:

“Kendisi de engelli olduğu için tabii ki de çok sorun olmuyor. Çünkü aynı şekilde o da engelli ve anlıyor.(Yeliz)”

“Ben mesela bir konuda zorluk yaşadıysam bunu hep şey vardır bir üstte olan veya senden büyük olan senin geçtiğin yollardan geçmiş bir görme engelliye sormak yani bu durumda aslında bizimle aynı yetersizliğe sahip olan ve aynı hayatı paylaşan insanlardan yardım almak çok çok çok müthiş bir şekilde faydalı oluyor.” (Elif)

“Arkadaşlarım söz konusu olduğunda babamı bile tanımam. Elimden geleni yaparım onlar için. Çünkü aynı sorunları yaşıyoruz. Dayanışma göstermemiz gerekiyor yani. sonuçta onlar da engelli ben de engelliyim. (Serdar)”

Bir katılımcı da gören arkadaşlarının görme engelli arkadaşlarına oranla az olduğundan, görme engelli arkadaşlarıyla daha kalıcı arkadaşlıklar kurduğunu düşündüğünden bahsetmiştir:

“Ben ayırım yapmıyorum aslında gören görmeyen ama görme engelli arkadaşlarımda çevremde azdır samimi olduğum ve onlarla daha iyi anlaşabiliyorum. Görme engelli arkadaşlarımla olan arkadaşlık ilişkilerim bana daha mutlu, daha kalıcı hissettiriyor. Tabi tam tersi sonuçlar da oldu tecrübelerimden yola çıkarak söylüyorum..” (Leman)

Görme engelli bir arkadaşın kendisine bağımsız harekete yardımcı olacağı düşüncesi de dikkat çeken bulgular arasında yer almaktadır:

“Onun dışında bağımsız hareket için aslında mücadele ediyorum fakat şöyle bir sorun var; hani görme engelli bir arkadaşım olmadığı için çevremde beni bağımsız bir harekete yardımcı olmak için teşvik edebilecek, rehberlik edebilecek bir görme engelli arkadaşım İstanbul’da olmadığı için şu anlık o konuda biraz yavaş ilerliyorum.” (Meral)

Duygusal İlişki

Katılımcılar, duygusal ilişkilerinde de özellikle görme engelli arkadaşlıklar tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Dikkat çeken bulgu ise; ilişkilerinde çatışma yaşamının sonuçlarından birinin görme engelliliğin problem olmasıdır. Bir katılımcı, kız arkadaşının da görme engelli olmasına rağmen kendi gibi olanı istemediğinden şu sözleriyle bahsetmiştir:

“Bu kız çok saygılı bir kız olduğu için bununla bir sıkıntı yaşamıyorum ama şöyle bir şey söyleyeyim bu da görme engelli. Eskisi de görme engeliydi. Eskisi kendisi de görme engelli olmasına rağmen benim görmememi kabul etmiyordu. Her tartışmada ben gören birisini bulursam diyordu. (Serdar)”

Farklı bir katılımcı ise kız arkadaşının, arkadaş çevresine görme engelli olduğunu söyleyemediğinden ve durumun kendisini rahatsız ettiğinden şu sözleriyle bahsetmiştir:

“Arkadaşlarına mesela benim görmediğimi söylememişti mesela. Yani demek ki gizlemesinde ben çok iyi şeyler aramadım yani. o yüzden bu beni büyük oranda çok rahatsız etti hatta bitme noktasına kadar ilerledi zaten bundan dolayı.” (Mehmet)

Benzer biçimde bir diğer katılımcı da görme engelinin sorun olduğunu, güven problemi yaşadığını, bunun günlük yaşamındaki mutlu olma haline yansıtıldığını ifade etmiştir:

“Görme engelli biriyle bir duygusal ilişkim olmuştu. Engel durumuma dediğim gibi birisi çok ön yargıyla yaklaştı. Kendisi bana hiç inanmıyordu, güvenmiyordu. Kendisi de görme engelli olmasına rağmen biz yapamayız, biz olmayız gibi şeyler söylüyordu. Kendime karşı da beni ön yargılı hissettiriyordu. Çünkü benim gelişebileceğime, günlük yaşamda aktif olabileceğime inanmadığı için beni mutsuz hissettirmişti.” (Leman)

Engelli Olma Çekincesi

Katılımcıların aktardıklarına göre, iletişim kurma esnasında engelli olmak bir çekinceye neden olmaktadır. Örneğin;

“Bazen endişe duyuyorum. Acaba diyorum bu kişiye sorsam bu şekilde davranır mı ya da yazık falan der mi. Çok olumsuz etki yapmıyor ama yine de bir çekimsizlik oluyor. Acaba ben bunu yapsam ters teper mi şeklinde. (Yeliz)”

Yine başka bir katılımcı da çekingenliğini ve buna yönelik önerisini şu şekilde aktarmıştır:

“Bir şeyleri söylemekten çekindiğim için mesela kendimi geri plana attım yani. bence bunun özgür bir şekilde söylenmesi gerektiğinden yanayım yani. bir şey istediğimiz zaman ben bunu istiyorum diyebilmeliyiz yani en azından biz demeliyiz çünkü birçok anlamda bizler bir şey söylemediğimiz zaman zaten geri plana atılmaya müsait bir konumda olduğumuz için o yüzden kendimiz mesela başarmak istemeliyiz yani. zaten öbür türlü herkesin işine bile gelir yani aman tamam gibisinden. O yüzden yani istememiz gerekiyor.” (Mehmet)

3.4. Bireyin Ailesinin Yaklaşımlarına Yönelik Değerlendirmesi

Katılımcıların 8’i ailesiyle birlikte yaşamaktadır. Hem çocukluk dönemi hem de içinde buldukları dönem itibariyle ailenin değerlendirmeleri kendilerinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu nedenle bu bölüm, katılımcıların gözünden ailelerin engelliliğe ilişkin değerlendirmelerine ayrılmıştır.

Tablo 5: Alt Temalar 3

<i>Alt Temalar</i>
Kabullenememe
Korumacı Yaklaşım
Aileden Bağımsızlaşma Deneyimleri
Destekleyici Yaklaşım

Kabullenememe

Katılımcılardan bazıları, ailenin görme engelliliği en başta ***kabullenemediğini***, tedavi için çare bulmaya çalıştıklarını açıklamıştır. Katılımcıların tek başına bir şeyleri yapmış olmalarının ailelerini rahatlatmış ifade etmişlerdir. Örneğin buna ilişkin bir katılımcı şu yorumu yapmıştır:

“ilk başta ben bebekken hiç kabullenememişler. Çok uğraşmışlar. Bir çok yere götürmüşler. Ondan sonra kabullenmişler ve hani benim bir şeyleri tek başıma yapıyor olduğumu gördükten sonra herhalde birazcık daha rahatlamışlar.” (Eda)

Sonradan görme engeli oluşan farklı bir katılımcı da ailesinin hala tedavi için umudunu olduğunu, ailesinin de bu durumu sonradan deneyimlediğini ifade etmiştir:

“Aslında bu engellilik benim sonradan deneyimlediğim bir şey olduğu için ben kör olmadan önce benim hayatımda görmeyen, duymayan, fiziksel açıdan hani engellenmiş hiç kimse yoktu. Ailem de bilmiyordu. Biz çok garip geliyor ama sadece haberlerde görüyorduk ya da sokakta görüyorduk. Hiçbir şekilde iletişim kurmuyorduk. Hayatlarımız değmiyordu yani birbirine. Sonra ben kör oldum. Ailemin kör bir kızı oldu hani onlar için de bu çok yeni bir şey ve kabullenme konusunda hala şey yapıyorlar bazen kaçıyor ağızlarından yani ya da içten içe bunun umudunu besliyorlar hani iyileşir, bir gün bir tedavi çıkar ve iyileşir hani hala böyle bir umutları var kendi içlerinde. (Meral)”

Görme engelli olduğunu kabullenmiş ailede büyüyen bir katılımcı ise bu kabulleniş biçiminin şehir yaşamıyla ilgili olduğunu şu ifadelerle açıklamıştır:

“Aslında doğuştan görme engelim olduğu için ailem benim engelim kabul ediyor yani mesela ben köyde doğmadım ama köyde doğmuş olsaydım annem köy hayatını daha iyi bilir, şöyle demişti eskiden sağlık sorunları olan çocuklar için aman kimseye söylemeyelim, ayıp olur saklayalım falan filan gibisinden düşünürlermiş ama biz şehirde yaşadığımız için hani ailem de önceden İstanbul’a göç ettiği için hiçbir zaman böyle bir algıya, böyle bir yargıya kapılmamışlar. Tam tersi mücadele etmek için sürekli bir araştırma içine girmişler. İlla ki ister istemez belli başlı korkuları olmuştur ama hiçbir zaman beni bir eksik olarak ya da ne bileyim diğer normal insanlardan eksik olarak kabul etmiyorlar.” (Leman)

Şehrin dışarı çıkma veya sosyalleşme noktasında kısıtlama yönünden farklı bir etkisini de diğer bir katılımcı şu sözleriyle açıklamıştır:

“(…) ne zaman Konya’ya geldik, okula başladık yani bir şeyler değişmeye başladı ben de engelli olduğumu o zaman fark ettim. Ondan sonra da tabii farklı yaklaşımlar oldu. Yani özellikle dediğim gibi bağımsız hareket konusunda ya da ne bileyim tek başımıza il dışına çıkma, sportif faaliyetler yapma konusunda ailemin bazı korkuları vardı. (Gizem)

Korumacı Yaklaşım

Katılımcılar, ailelerin diğer çocuklarına nispeten kendilerine daha **korumacı** yaklaşıklarını ifade etmişlerdir. Bunun nedeninin görmeme olduğunu düşünen bir katılımcı şu sözleriyle durumu açıklamıştır:

“sadece beni kafeste tutuyorlar diyemeyeceğim ama benim görmememin etkisiyle de biraz daha fazla hani korunduğumu çünkü bana yaklaşım şöyle bir kanadı kırık yani bana öyle yaklaşıyor ailem. Koruyucu ve biraz da sınırlandırıcı. Mesela kardeşlerimin yaptığı şeyleri ben yapmıyorum, yapamıyorum. Bana izin çıkmıyor gibi ya da ben kendi çayımı almak istediğim zaman ay dur biz verelim hala bunlar devam ediyor.” (Meral)

Öte yandan görme engelliye sahip kardeşi olan bir katılımcı da daha özgür olmasında ağabeyinin etkisi olduğunu, onun başarmasının kendi ve ailesi üzerindeki etkisini şu sözleriyle ifade etmiştir:

“Ya biraz daha özgürdüm mesela. Yani normal şartlarda belki ben okula bile gidemeyecekken veya ablam okula bile gidemeyecekken daha önce abimin başarmış oldukları sayesinde bizler bu noktada problem yaşamadık yani. aslında bu noktada bizlerin yöneticisi abim diyebiliriz.” (Mehmet)

Ailesinde tek görme engelli olan bir katılımcı tek başına yapabildiğini gösterdiğinde ailenin kendisini engelli gibi görmediğini şu ifadelerle açıklamıştır:

“Ailede tek engelli ben olduğum için ilk başta çok şey bakıyorlardı ya sadece bizde var kimsede yok falan gibi. Sonra ben tek başıma bir şeyler yapmaya başladıkça alıştılar. Şimdi beni engelli gibi görmüyorlar. (Yeliz,)”

Aileden Bağımsızlaşma Deneyimleri

korumacı yaklaşımın bireyin tek başına başardıklarını gördüklerinde azaldığını, ailenin süreci desteklediğini ve bağımsızlaşmanın da arttığını söyleyen katılımcılar bu durumu şu şekilde ifade etmişlerdir:

“İlk başta çok küçük görüyorlardı ama şimdi öğrendiler ki engelli de bir şeyler başarabilir. Çünkü annem daha önce zannediyordu ki Türkiye’de fazla engelli yok. Şu anda diyor ki bir sürü arkadaşı var. Demek ki onlar da iyi insanlar yani onlar da bir şeyler başarabilir diyor (...) Bana eskisi gibi, hatta hiç müdahale edemiyorlar. Eskiden çok müdahale ediyorlardı. Sen engellisin; şunu yapamazsın, bunu yapamazsın diye ama şimdi hiç müdahale edemiyorlar. Beni özgür bırakmışlar. Ben özgürüm, özgürlüğümü ilan ettim yani. eskisi gibi değil.” (Serdar)

Sürecin değişmesinin bir nedeninin de ifade etmek, iletişim kurmak olduğunu öne süren katılımcı, bir şeyleri başarmanın ve ifade etmenin “engel”i ortadan kaldırdığını ifade etmiştir:

“İlk başta ihtiyaç temelli bir yaklaşım vardı. Hani nasıl diyeyim sen engellisin bunu yapamayabilirsin ya da sen engellisin burda sana iş vermek zorundalar tarzında bir süreç vardı. ama bu süreç ben kendimi ne kadar ifade ettikçe değişti. Yani ben bir şeyleri başarabildikçe mesela ilkokula başladım kafalarındaki bazı soru işaretleri gitti ortaokula devam ettim birtakım soru işaretleri kalktı liseye gittim kaynaştım diğer görenlerle çalışmalar yaptık neredeyse bütün soru işaretleri gitti ve hala birtakım soru işaretleri varsa onlar kalkmaya çalışıyor. Ve şu anda geldiğimiz nokta normal bir birey olarak iletişim halindeyiz yani herhangi bir engel durumu şu anda söz konusu bile değil.” (Kerem)

Destekleyici yaklaşım

Aile yaklaşımının **destekleyici** olduğu ailede büyümüş bir katılımcı da bağımsızlaşma süreci içerisinde ailenin bu tutumunun önemli bir faktör rol oynadığını şu sözlerle açıklamıştır;

“Yani benim ailem çocukluktan beri engelli bir birey gibi değil de daha çok bir çocuğa verilebilecek her şeyi verebildiklerini düşünüyorum. Engellisin böyle yapma, engellisin şuraya gitme buraya gitmeden ziyade hani yapabilirsin, yapabileceğim ortamı sağladıklarını düşünüyorum. Zaten ben bu yüzden hani ailenin çok çok önemli bir faktör olduğunu düşünüyorum. (Elif)”

3.5. Bireyin Toplumun Yaklaşımına Yönelik Değerlendirmesi

Bu başlık altında, görme engelli bireylerin toplumda yaşadıkları deneyimler aktarılarak toplumun engellilere yönelik davranış biçimleri 3 alt tema ile incelenmiştir.

Tablo 6: Alt Temalar 4

<i>Alt Temalar</i>
Nasıl Davranacaklarını Bilememe
Müdahaleci Davranış
Acıma Duygusu

Nasıl Davranacaklarını Bilememe

Katılımcılar, toplumun görme engelli konusunda bilgisinin olmaması ya da engellilere **nasıl davranacağını bilemediğinden** ötürü tedirginliğin ortaya çıktığını ifade etmiştir. Katılımcılar bu durumu şu sözleriyle açıklamışlardır.

“Çoğu kişi nasıl davranacağını bilmiyor engellilere. Nasıl yardım etmeleri gerektiğini bilmiyorlar. Çoğu kişi yardım etmek istiyor aslında ama nasıl hareket etmeleri gerektiğini bilmiyorlar. Karşıdan karşıya geçirirken bile koluna girmek yerine bastonundan tutuyorlar ne bileyim tişörtünden çekiştiriyorlar. Bu şekilde tuhaf tuhaf hareketler yapıyorlar çünkü nasıl yaklaşacaklarını bilmiyorlar. Çünkü bilinçsiz bir toplum yapımız var engelliler konusunda. (Yeliz)”

“Yani bilmedikleri için, ben engelliliği bir bilinmezlik olarak değerlendiriyorum nasıl yaklaşacaklarını, nasıl tavır takınacaklarını bilmiyorlar ve ilkokulda falan hiç böyle bir ders yok.” (Eda)

Müdahaleci Davranış

İnsanların nasıl davranacağını bilemediği ortamlarda aynı zamanda karşı tarafın rızası olmadan

yardım etme girişimi de ortaya çıkmaktadır. Bu **müdahaleci davranış** çoğunlukla katılımcıların rahatsız olmasıyla sonuçlanmaktadır. Bir katılımcı bunun saldırı olduğunu şu sözleriyle ifade etmiştir:

“insanlar ben yardıma ihtiyaç duymasam bile hani yardım etmenin insana iyi gelen bir yanı var ya alttan alta iyi ki ben kör değilim duygusunu yaşamak tatmak için olduğunu düşünüyorum. İnsanlar kendilerini sahip konumunda da değerlendirmek için yardım edebiliyorlar sen yardıma ihtiyaç duymasam bile bunu yapıyorlar. Yardım talep etmesen bile senin kolundan çekip götürüyorlar yani bu açıkça bir saldırı. Karşı tarafın kendisini iyi hissetmesine araç olmak. Yani korumacı bazen işte dediğim gibi kötü niyetli. (Meral)”

Talep edilmediğinde yardım etmek görme engelli bireyin isteklerinin ve yapmak istediklerinin de göz ardı edilmesine yol açmaktadır. Durumu, katılımcı şu sözleriyle açıklamıştır:

“yani şu şekilde bir kere ben Sefaköy taraflarındayken minibüs bekliyordum elimde de bastonum, bir kişi koluma girdi beni karşıya geçirecek. Dedim istemiyorum falan geçirmeye çalışıyor en sonunda kolumu çektim mesela dedim ki ya ben minibüs bekliyorum karşıya geçmeyeceğim ki ama sonra çok özür diledi pardon dedi genç biriydi. Tabii koşarak kaçtı. Yani toplum engelli bireyleri pek tanımıyor bence. Tanıdığına da ilk karşısındaki kişinin pek bir şey yapamayacağını düşünüyor, kendisi gibi olamayacağını, başaramayacağını.” (Aylin)

Müdahaleci tutumun bir yansıması da bireylerin yalnız olduklarında toplumun neden yalnız olduğuna ilişkin sorular yönelterek bireyin hayatına müdahil olması ile sonuçlanabilmektedir. Örneğin bir katılımcı şu sözleriyle ifade etmiştir:

“İşte tek başınıza otobüse bindiğinizde, tek başınıza yürüyüş yaptığınızda; senin yanında neden kimse yok, neden tek başınasın işte kim gönderdi seni gibi abuk subuk sorularla bizleri uğraştıranlar var maalesef.” (Gizem)

Aktarılanlardan farklı olarak sürecin geçmişe oranla daha iyi olduğunu bir katılımcı şu ifadelerle durumu aktarmıştır:

“Yani dediğim gibi hani bir tık da olsa ben düzelme olduğunu düşünüyorum. En azından tek başımıza sokağa çıktığımız zaman a yavrum seni neden sokağa çıkardılar diye sormaktan ziyade yardıma ihtiyacınız var mı diye sorular geliyor.” (Elif)

Acıma Duygusu

Aynı zamanda katılımcılar, insanların kendileriyle karşılaştıklarında acıyarak yaklaşım sergilediklerini ifade etmişlerdir. Örneğin bazı katılımcıların ifadeleri aşağıdaki gibidir:

“Bazı insanlar yazık, günah, Allah’ım Allah’ım diyorlar. Eyvah eyvah diyorlar. Çünkü insanların eğitimi bazen yetmiyor. Her şey okumakla da bitmiyor. Bazı insanlar engelliye empati yapmıyor. Engelliye küçük görüyor. Hor görüyor. Bu her toplumda vardır maalesef. (Serdar)”

“()bunun dışında daha çok toplumumuzda acıyarak bakan kesim var.” (Gizem)

Benzer biçimde diğer bir katılımcı da baston kullanan bir görme engelli olduğunda toplumun acıyarak hareket ettiğini şu sözleriyle söylemiştir:

“Ben şunu görüyordum mesela ben günlük hayatımda ilerlerken bastonla ilerleyen biri olduğu zaman mesela insanların bakışlarını ben görebiliyorum yani kimisi acır nitelikte bakıyor mesela kimisi bu ne yapıyor gibisinden bakıyor.” (Mehmet)

4. Tartışma

Engellilere yönelik literatür incelendiğinde meselenin daha çok hak ve özgürlükler bağlamında ve sosyal dahil olma bağlamında ele alındığı görülmektedir. Ancak her ne kadar son dönemlerde

artış göstermiş olsa bile, engelli bireylerin bizatihi kendi deneyimleri üzerinden hareketle yapılan saha çalışmalarının ise daha sınırlı olduğu görülmektedir. Bu durum engellilerin hak ve özgürlükleri bağlamında elde edilen kazanımların pratik hayattaki kazanımlarına oranla daha hızlı gelişmiş olmasının da temel nedenlerinden birisi olarak görülebilir. Çünkü teorik boyutta ve herkes gibi olma iddiası üzerinden yürütülen çalışmalar sonuç itibari ile yine çoğunluğun tecrübelerinden hareketle ortaya konulmaktadır. Oysaki bizatihi engelli bireylerin kendilerinin katıldığı ve yaşadıkları sorunları birinci ağızdan dillendirdiği ortamlarda, çözüm süreçlerinin etkinliğinin artacağı muhakkaktır. Bu gerçeklikten hareketle bu çalışma, engelli bireyleri sorunların doğrudan muhatabı olarak görmüş ve onların deneyimleri, algıları ve beklentileri üzerinden sorunları birinci ağızdan ele almaya çalışmıştır.

Elbette ki beklenildiği gibi engelli bireylerin günlük yaşam içerisinde yaşadıkları sorunların oldukça benzer oldukları görülmüştür. Ancak buna rağmen algı ve dünyaya bakış açılarından kaynaklanan farklılıkların olduğu gerçeği de burada bir kez daha görünür hale gelmiştir. Her ne kadar kaynaklar engelli kavramı altında bir genelleme yoluna gitseler de burada hatırlatılması gereken en önemli şey engellinin her şeyden önce bir birey olduğu ve tıpkı engelli olmayan bireyler gibi farklılıklar gösterdikleri gerçeğidir. Genel olarak engelli bireyler engelleri üzerinden tartışmaya dahil edilirken, bir birey olmaları gerçeğiyle de göz ardı edilmemektedirler.

Bu çalışma, bu gerçekten hareketle engelli bireylerin, birey olmalarından kaynaklı günlük sorunlarını aşma konusunda engelli olmanın dezavantajları üzerine yoğunlaşmış ve engelli bireylerin deneyimlerini merkeze alarak sorunları ortaya koymaya çalışmıştır.

Bu araştırmada, 21-25 yaş aralığındaki 10 görme engelli bireyle görüşülmüştür. Görüşmeler sonucunda, engelli bireylerin kendilerine yönelik değerlendirmeleri, arkadaş ilişkilerinin değerlendirilmesi, bireyin ailesinin yaklaşımlarına yönelik değerlendirmesi ve son olarak toplumun yaklaşımlarına yönelik değerlendirmesi olmak üzere dört ana tema ortaya çıkmıştır.

Engelli bireylerin, kendileriyle ilgili algılarının dönemsel olarak değiştiği, toplumsallaşma süreçleri ve başarıları arttıkça özgüvenlerinin daha yüksek olduğu görülmüştür. Kendileriyle ilgili değerlendirmelerinde etkili olan diğer bir konu da eğitim süreçleridir. Katılımcıların sekizi lisans, biri yüksek lisans ve bir katılımcı da lise düzeyinde öğrenim görmüştür. Katılımcılardan bazıları kaynaştırma eğitiminin tecrübe bakımından kendilerini zenginleştirdiği ve daha öğretici olduğunu söylerken, bir katılımcı ise bu deneyimi yaşamış olmanın kendisini zorladığından bahsetmiştir. Diğer bir açıdan kaynaştırma eğitiminde, öğretmenlerin engellilik hakkında bilgisinin yetersiz olması ve nasıl davranacakları konusundaki eksikleri, katılımcıların değerlendirmelerini ve adaptasyonlarını etkilemiştir. Örneğin yapılan bir araştırmada öğretmen adaylarının zihinsel engelli birey kavramını, “yaşamak için başkalarına muhtaç olma” çerçevesinde ele aldıkları ortaya çıkmıştır (Tortop, Kandemir, Kaya, & Demir, 2015). Bu da öğretmenlerin eğitim süreçlerinde engellilere yönelik tutum konusunda yeterli kazanımları elde etmediklerini göstermektedir.

Katılımcıların kendi gibi engelli olan arkadaş gruplarıyla daha kolay iletişim kurdukları ve sürdürdükleri ve romantik ilişkilerinde de benzer tercihlerde buldukları araştırmada edinilen diğer sonuçlardan biridir. Benzer şekilde engelli kadınlarla yapılan bir çalışmada da kişilerin ortak engelinin bulunmasının yakın arkadaşlık ilişkileri sürdürme noktasında olumlu yönde etki ettiği sonucuna ulaşılmıştır (Crawford & Ostrove, 2003). Bunu etkileyen sebeplere bakıldığında literatürde kendileri gibi engelli olmayan bireylerle kuracakları ilişkilerde, arkadaşlarının arasında beceriksiz ya da istenmeyen biri olarak görülme endişelerinin ön plana çıktığı bulgusuna ulaşılmıştır (Olney F. & Brockelman, 2003). Çalışmamızın sonuçları da bu bulguları destekler niteliktedir.

Diğer bir taraftan da bazı katılımcıların engelli olmayan bireylerle de olumlu ilişkiler kurdukları görülmüştür. Ancak bu bireylerin kendilerine yönelik nasıl davranacaklarını bilemedikleri için

zaman zaman çekingen davrandıklarını da ifade etmişlerdir. Çalışmamıza paralel olarak görme engelli 10 genç ve onların arkadaşlarıyla yapılan bir çalışmada da bireylerin görme engelli bir kişiyle ilk kez karşılaştığında nasıl davranılacağına bilemedikleri bulgusuna ulaşılmıştır. (Rosenblum, 2000)

Katılımcıların engelliliğine yönelik ailelerin bakış açıları değerlendirildiğinde, ailelerin kendilerine ilişkin farklı tutumları olduğu görülmüştür. Daha önce engelli çocuk tecrübesi yaşamış olan ailelerin engelli bireylere yönelik tutumlarında daha destekleyici ve besleyici davrandıkları açığa çıkmıştır. Öte yandan ilk kez engelli bireyle karşılaşan ailelerin tutumlarının engelli bireyin bağımsızlaşma sürecine ket vurduğu ve daha koruyucu olduğu görülmüştür. Yapılan bir çalışmada da benzer biçimde annelerin koruyucu tutumlarının varlığına dikkat çekilmiştir (Su & Sağlam, 2020). Çalışmamızda artan tecrübe ile birlikte bu ailelerde tutum değişikliklerinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Literatüre bakıldığında da sınırlayıcı davranışların engelleyiciliğine rastlanmıştır (Okur, 2021). Yine bir başka araştırma da aile üyelerinin aşırı korumacı tutumlarını, olumsuz destek türü olarak değerlendirmiştir. Yine diğer bir olumsuz destek türü olarak ise katılımcıların yeteneklerinin küçümsenmesidir (Cimarolli & Boerner, 2005). Başka bir çalışmada aile üyelerinin engelliler hakkında açık ve örtük tutumları incelemiş ve aile üyelerinin farkında olmadan olumsuz tutum sergiledikleri ortaya çıkmıştır. (Friedman, 2019)

Öte yandan engellilerin diğer tüm bireyler gibi bir toplum içerisinde yaşadığı ve çevresel şartlardan ve çevrelerindeki tutumlarından oldukça fazla etkilendikleri unutulmamalıdır. Şehir planlamalarının engellileri gözetir şekilde düzenlenmemesi engellilerin bağımsız hareket etme konusundaki özgüvenlerini zedelediği aşikardır. Yine toplumsal bilincin zayıf olduğu toplumlarda engellilerin sosyal hayata katılımı ve kendilerini ifade etme şansları oldukça azalmaktadır. Burada engelli bireyler acıma (Tuygun, 2019), merhamet (Taub, McLorg, & Bartnick, 2009) ve rahatsız edici bakışlardan (Kaldık, 2020) oldukça etkilendiklerinin altını çizmiş ve toplumdan beklentilerinin onları oldukları gibi kabul etmeleri ve anlamaları olduğunu ifade etmişlerdir. Benzer şekilde ortaya konulan çalışmalar da toplumun engelliliğe yönelik algıları değerlendirilmiş ve katılımcıların toplumun kendilerine zayıf, istenmeyen olarak yaklaşımlarıyla karşılaşmak istemediklerinden bahsetmişlerdir (Olney F. & Brockelman, 2003). Engelli kadınlarla yapılan bir çalışmada ise kadınlar, yaşadıkları sorunların toplumsal bakış açısı, engelli ve kadın olmaları nedeniyle yetersiz algılanmaları, toplum içinde üretken bir birey olarak görülmedikleri şeklinde ifade etmişlerdir (Özdemir, 2012). Yine başka bir çalışmada ise engelliler engelleri nedeniyle toplum tarafından olumsuz davranışlara maruz kalmalarının (%65), kendilerini değersiz hissetmelerine (% 38.3) yol açtığını ve toplumsal ilişkilerde daha çok çaba sarf eden tarafın kendileri olduğu (%33.3) gerçeğini ifade etmişlerdir. (Ergüden, 2008)

Sonuç olarak, diyebiliriz ki engelliliği biricik bir deneyim olarak ele alan, yaşam sürecinde etkileşimde bulunulan birçok ilişkinin, sahip olunan sosyal ve ekonomik durumun, eğitim düzeyinin, kişisel özelliklerin, içinde bulunulan toplum yapısının her bireyin engellilik deneyimini nasıl etkilediğini ortaya koyan çalışmaların daha fazla yapılmasına ihtiyaç vardır.

Engelli bireylerin yaşamlarının en önemli kısımlarını geçirdikleri, geleceklerini ve kişiliklerini şekillendiren süreçlerin ve ilişkilerin daha iyi ve geliştirici bir nitelik kazanabilmesi adına; başta aileler, öğretmenler ve politikacılar olmak üzere, kalıp yargılardan uzak, gerçeği görmeyi engelleyen perdelerin kaldırıldığı, acıma veya lütf gibi duygulardan arınmış akılcı bir eğitimin sağlanmasının şart olduğu düşünülmektedir.

Kaynakça

Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S., & Engin, Y. (2010). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri: SPSS Uygulamalı*. İstanbul: Sakarya Yayıncılık.

- Arıkan, Ç. (2002). Sosyal Model Çerçevesinde Özürlülüğe Yaklaşım. *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, 2(1), 11-25.
- Belkıs, K. (2005). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Burcu, E. (2002). Üniversitede Okuyan Özürlü Öğrencilerin Sorunları: Hacettepe Beytepe Kampüsü Öğrencileri Örneği. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 19(1), 83-103.
- Cimarolli, V. R., & Boerner, K. (2005). Social Support and Well-being in Adults Who Are Visually Impaired. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, 521-534.
- Crawford, D., & Ostrove, J. M. (2003). Representations of Disability and the Interpersonal Relationship of Women with Disabilities. *Women & Therapy*, 26(3-4), 179-194.
- Devlet İstatistik Enstitüsü . (2004). *Türkiye Özürlüler Araştırması: 2002*. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.
- Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2021, Temmuz). Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni: Temmuz-2021. Eylül 28, 2021 tarihinde engelli.com: https://www.aile.gov.tr/media/88684/eyhgm_istatistik_bulteni_temmuz2021.pdf adresinden alındı
- Ergüden, D. A. (2008). *Sosyal Dışlanma Açısından Bedensel Engelli Bireylerin Yaşantılarının İncelenmesi*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Friedman, C. (2019). Family members of people with disabilities' explicit and implicit disability attitudes. *Rehabil Psychol.*, 6(4), 203-211.
- Kaldık, B. (2020). *Engelli Bireylerin Sosyal Dışlanma Deneyimleri ve Sosyal Dışlanma ile Başa Çıkma Stratejileri: Tokat İli Örneği*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Litvack, M. S., Ritchie, K. C., & Shore, B. M. (2011). High- and Average-Achieving Students Perceptions of Disabilities and of Students With Disabilities in Inclusive Classrooms. *Council for Exceptional Children*, 77(4), 474-487.
- Okur, Ö. (2021). *How visually impaired people perceive their disability: Loss or lack? An interpretative phenomenological analysis*. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi: Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Olney F., M., & Brockelman, K. F. (2003). Out of the Disability Closet: Strategic use of perception management by select university students with disabilities. *Disability & Society*, 18(1), 35-50.
- Özdemir, D. K. (2012). Ortopedik Engelli Kadınların Sorun Ve Beklentileri Üzerine Bir Araştırma: Tuzla İlçesi Örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 23(1), 67-81.
- Rosenblum, L. P. (2000). Perceptions of the Impact of Visual Impairment on the Lives of Adolescents. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, 434-445.
- Su, G., & Sağlam, E. B. (2020). Köy Yaşamında Engelli Birey Olma Deneyimi: Nitel Bir Araştırma Örneği. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 37(1), 96-115.
- Taub, D. E., McLorg, P. A., & Bartnick, A. K. (2009). Physical and social barriers to social relationships: voices of rural disabled women in the USA. *Disability & Society*, 24(2), 201-215.
- Tortop, H. S., Kandemir, B., Kaya, Ö. E., & Demir, F. (2015). Öğretmen Adaylarının Zihinsel Engelli Birey Kavramına Yönelik Algıları. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(Özel Sayı), 307-322.
- Tuygun, Ç. (2019). *Görme Engelli Öğretmenlerin Sorunları ve Çözüm Önerileri: İstanbul Örneği*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.